

Подковенко Т. О.

*к. ю. н. доцент, доцент кафедри теорії права
та конституціоналізму,
Західноукраїнський національний університет*

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВОВА ПАРАДИГМА БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Проблематика безпеки людини набуває особливої актуальності в умовах трансформації сучасного правового порядку, глобальних загроз та воєнних конфліктів. Традиційна політика безпеки базувалася на захисті кордонів та «стримуванні» загроз, відображаючи при цьому пріоритетність інтересів держави та державного суверенітету. У сучасному світі існує розрив між поточними можливостями безпеки, які здебільшого складаються з військових сил, та реальними потребами безпеки. В умовах збройної агресії росії проти України, збройних конфліктів на Близькому Сході очевидним є той факт, що сучасна війна несе загрозу не тільки національній безпеці, а й породжує проблеми щодо забезпечення права людини на безпеку в різних аспектах. Мова йде про екологічні катастрофи, зниження рівня життя населення, складні внутрішні та зовнішні міграційні процеси, кіберзлочинність та інші загрози. Як зазначає Б. Коломієць, «сучасні теорії безпеки підкреслюють необхідність інтегрованого підходу, який враховує всі можливі загрози та розробляє стратегії для їх мінімізації. Це включає співпрацю між державами, міжнародними організаціями та приватним сектором для забезпечення глобальної безпеки» [1, с.53].

Концепція безпеки людини (human security), вперше системно сформульована у доповіді Програми розвитку ООН 1994 року, передбачає відхід від вузького державоцентричного розуміння безпеки та орієнтацію на захист життєво важливих інтересів особи (UNDP, 1994) [2]. У цьому контексті безпека людини стосується безпеки окремих осіб та громад і пов'язує фізичну та матеріальну безпеку – «свободу від страху» (freedom from fear) та «свободу від

потреб» (freedom from want) як дві безумовні та взаємовизначальні складові безпеки людини та базові умови людського існування. Безпека постає не лише як захищеність від фізичного насильства, а як комплексний стан, що охоплює соціальні, економічні, культурні та правові умови людського існування та повноцінної реалізації людського потенціалу. Переключення уваги на безпеку людини та спільноти дозволяє подивитися як сфокусовано, так і цілісно на ті проблеми й виклики, які постають перед сучасним людством та напряду загрожують його існуванню [3, с. 6].

Європейська правова парадигма безпеки людини є результатом синтезу якісно нової філософії прав людини, міжнародного права та практики судових інституцій. Вона відображає перехід від концепції «безпеки держави» до концепції «безпеки людини» і визначає вектор розвитку політики безпеки європейської спільноти. Сучасні науковці визначають основні принципи безпеки людини, а саме пріоритет прав людини, легітимність політичної влади, багатосторонність та регіональну спрямованість, і стверджують, що застосування цих принципів підвищить узгодженість, ефективність та видимість місій Європейського Союзу [4]. Варто зазначити, що Європейська парадигма безпеки базується на Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Хартії основних прав Європейського Союзу 2000 року та Європейській соціальній хартії (переглянута, 1996). Саме ці документи формують юридичний фундамент та визначають спрямованість державної політики, де безпека розглядається як невід'ємний елемент прав людини.

Початок формування концепції людської безпеки в політиці безпеки ЄС простежується у Європейській стратегії безпеки (A Secure Europe in a Better World) 2003 року. У ЄСБ не використовувався ще термін «людська безпека», проте у документі наголошується на зростанні нетрадиційних загроз безпеці та важливості гарантування індивідуальної безпеки [5]. Цей документ був розроблений за часів Хав'єра Солани, тодішнього Високого представника з питань спільної зовнішньої та безпекової політики і визначив основні загрози, пов'язані з тероризмом, розповсюдженням зброї масового знищення,

неспроможністю держав, поширенням регіональних конфліктів та зростанням організованої злочинності. Усі ці загрози взаємопов'язані та можуть проявлятися в різних комбінаціях у ситуаціях серйозної нестабільності. Як зазначає ЕСС, «жодна з нових загроз не є суто військовою; і жодну з них не можна подолати суто військовими засобами». Ці п'ять ключових загроз – це не лише загрози для Європи, це загрози, які мають глобальний характер.

Доктрина безпеки людини для Європи (A Human Security Doctrine for Europe) запропонувала перенести фокус безпеки ЄС з державних кордонів на захист окремих осіб від насильства та базових небезпек. Ґрунтуючись на Барселонській доповіді 2004 року, вона виступила за створення «Сил реагування на безпеку людини», використовуючи сім принципів, включаючи правові, висхідні підходи та місцеве партнерство, а не традиційні методи ведення війни [6].

У 2008 році безпека людини набула офіційного політичного формулювання у «Звіті про впровадження Європейської стратегії безпеки» (RIESS). У документі наголошується на важливості запобігання та врегулювання конфліктів за допомогою ефективної дипломатії та багатостороннього співробітництва. Стверджується, що ЄС повинен працювати над зміцненням міжнародних інститутів та норм, а також використовувати свої економічні та політичні важелі для сприяння стабільності та безпеці в сусідніх регіонах. ЄСБ визнає важливість прав людини та демократії і стверджує, що просування цих цінностей має важливе значення для забезпечення безпеки і стабільності в довгостроковій перспективі.

Глобальна стратегія ЄС 2016 року (Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe) закріпила концепцію «людиноцентричної безпеки» (human security), наголошуючи на захисті не лише держави, а й особи. У цьому документі визначено ключові напрями формування безпекового середовища через забезпечення стійкості держав та суспільств, інтегрованого підходу до конфліктів, гарантування безпеки громадян ЄС та глобального управління [7]. Документ з'явився у відповідь на зміну глобального середовища безпеки –

агресію Росії проти України, кризу на Близькому Сході, тероризм та міграційні виклики.

Новітнім документом є Стратегічний компас ЄС (Strategic Compass for Security and Defence) 2022 року, який конкретизує безпекову політику ЄС до 2030 року. Особливістю цього документа є акцент на безпеці людини в умовах нових загроз – цифрових, інформаційних та біологічних. Стратегічний компас забезпечує спільну оцінку стратегічного середовища, в якому діє ЄС, а також загроз і викликів, з якими стикається Союз. Документ містить конкретні та практичні пропозиції з дуже точним графіком реалізації, щоб покращити здатність ЄС рішуче діяти в кризових ситуаціях та захищати свою безпеку та своїх громадян.

Важливим кроком у формуванні спільного підходу ЄС до забезпечення безпеки своїх громадян стало представлення Європейською Комісією 1 квітня 2025 року ProtectEU – Європейської стратегії внутрішньої безпеки, яка визначає цілі та дії на наступні роки для забезпечення безпечнішої та надійнішої Європи. Стратегія ProtectEU спрямована на розширення можливостей держав-членів ЄС захищати суспільства та демократії від онлайн- та офлайн-загроз з боку терористів, злочинців та ворожих іноземних суб'єктів. Безпека – це основа, на якій побудовані всі наші свободи. «Демократія, верховенство права, основні права, добробут європейців, конкурентоспроможність і процвітання – все це залежить від нашої здатності забезпечити базові гарантії безпеки. У нову еру загроз безпеці, в якій ми зараз живемо, здатність держав-членів ЄС гарантувати безпеку своїм громадянам більше, ніж будь-коли, залежить від єдиного європейського підходу до захисту нашої внутрішньої безпеки» [8]. Як зазначив комісар з питань внутрішніх справ та міграції Магнус Бруннер, «у швидкозмінному ландшафті загроз безпека є першочерговим завданням нашого часу. Це вимагає зміни нашого мислення. Стратегія ProtectEU допоможе сприяти формуванню нової культури безпеки ЄС та надасть кращі засоби для передбачення, запобігання та реагування на загрози внутрішній безпеці» [9].

Таким чином, ці документи яскраво демонструють перехід від державоцентричної моделі до захисту повсякденної безпеки людини. Європейський правовий простір сформував унікальну модель розуміння безпеки, яка виходить за межі традиційного державоцентричного підходу та ґрунтується на пріоритеті прав і свобод людини. Згідно з правом Європейського Союзу, основоположними цінностями є «гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права та права людини». Саме ці цінності формують аксіологічний фундамент концепції безпеки людини. Основна ідея підходу ЄС до безпеки людини полягає в тому, що кожне людське життя варте захисту від загрози. Європейська правова парадигма безпеки людини формується на основі комплексного підходу, що поєднує захист прав людини, збереження демократичних цінностей та реалізацію ефективних механізмів реагування на сучасні загрози.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломієць Б. С. Еволюція поняття безпеки: від класичних теорій до сучасних підходів. *Economics: time realities*. 2024. № 6 (76). С.47-54. DOI: 10.15276/ETR.06.2024.5
2. UNDP (United Nations Development Programme). 1994. Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security. New York. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994>
3. Безпека людини: особливості та можливості впровадження в Україні. Київ. 2021. 108 с.
4. Kaldor M., Martin M., Selchow S. Human security: a new strategic narrative for Europe. *International Affairs*. 2007. Volume 83. Issue 2. P. 273–288. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2007.00618.x>
5. A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy (Brussels, December 12, 2003) URL: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/reports/78367.pdf

6. Ulrich Albrecht et al., A Human Security Doctrine for Europe. The Barcelona Report of the Study Group on Europe's Security Capabilities (Barcelona, September 15, 2004). URL: http://eprints.lse.ac.uk/40209/1/A_human_security_doctrine_for_Europe%28author%29.pdf
7. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy, European External Action Service, June 2016. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf
8. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on ProtectEU: a European Internal Security Strategy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52025DC0148>
9. Commission presents ProtectEU Internal Security Strategy. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/news/commission-presents-protecteu-internal-security-strategy-2025-04-01_en